O‘zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta’limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA’LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: *Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov*
Mas'ul muharrir: *Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov*
Mas'ul muharrir o'rinbosari0: *Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedogogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev*

T A H R I R H A Y ' A T I

Aniq va tabiiy fanlar: *k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.*
Texnika fanlari: *t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.*
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: *s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.*
Pedagogika fanlari: *p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d.,dost. M.Asqarova, PhD S.Jamoldinova, PhD, dots. M.Asranboyeva.*
Filologiya fanlari: *fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.*

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.
Pochta indeksi: 160136, ***Faks:*** (0369) 227-27-21,
Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi ***Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi*** *asosida chop etiladi. Jurnal* ***Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha*** *falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.*

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2026

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

"INTERAKTIV MATN TAHLILI" ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MANTIQIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-METODIK ASOSLARINI TADQIQ ETISH

Xolmurodova Umida Meylimurod qizi
Termiz Davlat Pedagogika Instituti
Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxasisligi magistranti
Ilmiy rahbar: p.f.f.d (PhD) Z.Abdunazarova

Annotatsiya. *Ushbu maqolada "Interaktiv matn tahlili" asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirishning pedagogik-metodik asoslari tadqiq etilgan. Boshlang'ich ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanishning didaktik imkoniyatlari, matn ustida ishlash orqali o'quvchilarning fikrlash faolligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, matn mazmunini tahlil qilish, voqea-hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash, taqqoslash, umumlashtirish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishda interaktiv topshiriqlarning ahamiyati asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *interaktiv matn tahlili, boshlang'ich ta'lim, mantiqiy tafakkur, pedagogik-metodik asoslar, interaktiv metodlar, matn ustida ishlash, tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, mustaqil fikrlash.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И МЕТОДИЧЕСКИХ ОСНОВ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ «ИНТЕРАКТИВНОГО АНАЛИЗА ТЕКСТА»

Аннотация. *В данной статье исследуются педагогические и методические основы развития логического мышления учащихся начальных классов на основе интерактивного анализа текста. Рассматриваются дидактические возможности применения интерактивных методов в начальном образовании, а также пути повышения мыслительной активности учащихся посредством работы с текстом. Особое внимание уделяется формированию у школьников умений анализировать содержание текста, устанавливать причинно-следственные связи между событиями, сравнивать, обобщать и самостоятельно формулировать выводы. Обосновывается значение интерактивных заданий в развитии познавательной активности и логического мышления младших школьников.*

Ключевые слова: *интерактивный анализ текста, начальное образование, логическое мышление, педагогико-методические основы, интерактивные методы, работа с текстом, анализ, сравнение, обобщение, самостоятельное мышление.*

INVESTIGATING THE PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING LOGICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON "INTERACTIVE TEXT ANALYSIS"

Abstract.*This article explores the pedagogical and methodological foundations of developing logical thinking in primary school students through interactive text analysis. It examines the didactic potential of interactive methods in primary education and their role in enhancing students' cognitive and intellectual activity through text-based learning. Particular attention is paid to developing students' abilities to analyze text content, identify cause-and-effect relationships, compare information, generalize ideas, and formulate independent conclusions. The article also highlights the importance of interactive tasks in fostering cognitive engagement, analytical skills, and logical reasoning among young learners.*

Keywords: *interactive text analysis, primary education, logical thinking, pedagogical and methodological foundations, interactive methods, text-based learning, analysis, comparison, generalization, independent thinking.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini shakllantirish, balki ularning mustaqil fikrlashi, mantiqiy mushohada yuritishi, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashishi hamda o'z fikrini erkin ifodalash qobiliyatini rivojlantirishni ham muhim vazifa sifatida belgilamoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchi shaxsining intellektual salohiyati, bilish faolligi va tafakkur operatsiyalari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Shu sababli boshlang'ich sinflardanoq o'quvchilarda tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda matn ustida ishlash samarali ta'limiy vositalardan biri hisoblanadi. Chunki matn o'quvchini mazmunni anglash, voqea-hodisalar ketma-ketligini aniqlash, qahramonlar xatti-harakatlarini baholash, fikrlar o'rtasidagi bog'liqlikni topish va muayyan xulosalarga kelishga undaydi. Biroq an'anaviy matn tahlili jarayonida ayrim hollarda o'quvchilar tayyor savollarga javob berish bilan cheklanib, mustaqil fikrlash va mantiqiy izlanishga yetarlicha jalb etilmaydi. Bu esa ta'lim jarayoniga interaktiv yondashuvlarni tatbiq etish zaruratini yuzaga keltiradi.

METODOLOGIYA

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish ta’lim mazmunining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mantiqiy tafakkur insonning atrof-muhitdagi voqea-hodisalarni anglash, ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash, ma’lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash va muayyan xulosalar chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ushbu tafakkur shakllarini rivojlantirish, eng avvalo, ularning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan ta’lim jarayoniga bog‘liq. Mazkur davrda o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishi, savol berishga intilishi, yangiliklarni mustaqil o‘rganishi va o‘z fikrini asoslashga bo‘lgan ehtiyoji ortib boradi. Shu jihatdan, ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida matn ustida ishlash mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning muhim pedagogik vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Matn bilan ishlash jarayoni o‘quvchilarning faqat o‘qish va tushunish malakalarini emas, balki murakkab aqliy faoliyatlarini ham rivojlantiradi. O‘quvchi matnni o‘qish davomida undagi asosiy fikrni aniqlaydi, ikkinchi darajali ma’lumotlarni farqlaydi, qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildiradi hamda voqealar rivojini mantiqiy izchillikda tushunishga harakat qiladi. Bunday faoliyat tahlil, sintez, taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi tafakkur operatsiyalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, matn mazmuniga oid muammoli savollar va mustaqil fikrlashni talab qiladigan topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning fikriy faolligini oshiradi.

“Interaktiv matn tahlili”ning pedagogik mohiyati o‘quvchilarni matn mazmunini tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil o‘rganuvchi, tahlil qiluvchi va baholovchi faol subyekt sifatida shakllantirishdan iborat. Ushbu yondashuvda o‘qituvchi bilim beruvchi bilan bir qatorda o‘quvchilarning mustaqil izlanishlarini tashkil etuvchi, ularni muammoli vaziyatlarga yo‘naltiruvchi va fikrlash jarayonini boshqaruvchi vazifasini bajaradi. O‘quvchilar esa matn yuzasidan o‘z fikrlarini bildiradi, o‘zaro munozaraga kirishadi, berilgan savollarga turli nuqtayi nazardan yondashadi va xulosalarini dalillar bilan asoslashga o‘rganadi. Natijada ta’lim jarayonida hamkorlik,

faollik va mustaqil fikrlash muhiti yuzaga keladi. Interaktiv matn tahlilini tashkil etishda, avvalo, matnning mazmuni, murakkablik darajasi va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligini hisobga olish zarur. Tanlangan matnlar o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otishi, hayotiy vaziyatlar bilan bog‘liq bo‘lishi hamda fikrlashga undaydigan mazmunga ega bo‘lishi maqsadga muvofiq. Masalan, hikoya, ertak, rivoyat va ilmiy-ommabop matnlar asosida o‘quvchilarga voqealarning sababini aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash, voqealar davomini taxmin qilish va matnga boshqa sarlavha tanlash kabi topshiriqlar berish mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning matnni yuzaki o‘zlashtirishidan chuqur anglash darajasiga o‘tishiga yordam beradi.

TAHLILLAR VA MUHOKAMA

Interaktiv matn tahlilida savol-javob metodidan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Bunda savollar faqat matnda berilgan ma’lumotlarni eslab qolish yoki qayta aytib berishga emas, balki o‘quvchining mustaqil fikrlashiga yo‘naltirilishi lozim. Masalan, “Qahramon nima uchun bunday yo‘l tutdi?”, “Agar voqea boshqacha yakunlanganida, qanday natija yuzaga kelardi?”, “Qahramonning o‘rnida bo‘lganingizda qanday qaror qabul qilardingiz?” kabi savollar o‘quvchilarni sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga, vaziyatni tahlil qilishga va muqobil yechimlarni izlashga undaydi. Bunday savollar orqali o‘quvchilarda mantiqiy mushohada yuritish, fikrni izchil bayon qilish va o‘z qarashlarini asoslash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Matn tahlilida “Klaster” metodidan foydalanish ham samarali natija beradi. Ushbu metod yordamida o‘quvchilar matndagi asosiy tushuncha atrofida unga tegishli ma’lumotlarni guruhlaydilar, voqea va obrazlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlaydilar. Masalan, matndagi bosh qahramonning xarakteri, xatti-harakatlari, ijobiy va salbiy jihatlari alohida tarmoqlar orqali ifodalanadi. O‘quvchilar ma’lumotlarni mustaqil joylashtirish jarayonida ularni tahlil qilish, tasniflash va umumlashtirishga o‘rganadilar. Bu esa mantiqiy tafakkurning muhim tarkibiy qismlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, “Venn diagrammasi” metodi orqali ikki yoki undan ortiq qahramon, voqea yoki tushunchalarni o‘zaro taqqoslash mumkin. Bunda o‘quvchilar ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlab, ma’lumotlarni tegishli guruhlarga ajratadilar. Masalan, bir ertakdagi ikki qahramonning xatti-harakatlarini taqqoslash orqali ularning xarakter xususiyatlari, maqsadlari va voqealar rivojiga ta’sirini aniqlash mumkin. Ushbu jarayon o‘quvchilarda taqqoslash, farqlash, umumiy belgilarni topish va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Interaktiv matn tahlilida “Bashorat qilish” usuli ham muhim metodik imkoniyatlarga ega. Mazkur usulda o‘qituvchi matnning ma’lum bir qismini o‘qib beradi yoki o‘quvchilarga taqdim etadi va voqealarning keyingi rivoji haqida fikr bildirishni taklif qiladi. O‘quvchilar matndagi mavjud dalillarga tayangan holda voqealar davomini taxmin qiladilar. Keyinchalik o‘z taxminlarini matnning asl davomi bilan taqqoslaydilar. Bu jarayonda o‘quvchilar mavjud ma’lumotlar asosida fikrlash, taxminlarni ilgari surish, dalillarni tahlil qilish va o‘z qarashlarini qayta ko‘rib chiqish ko‘nikmalarini egallaydilar. Natijada ularda mantiqiy izchillik va oldindan fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

Bundan tashqari, “Muammoli vaziyat” metodidan foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish va muqobil yechimlarni topish qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Bunda matn mazmunidan kelib chiqib, o‘quvchilar oldiga muayyan muammo qo‘yiladi. Masalan, hikoya qahramoni noto‘g‘ri qaror qabul qilgan vaziyatda o‘quvchilardan ushbu qarorning oqibatlarini aniqlash va muammoning boshqa yechimlarini taklif etish so‘raladi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini bildiradilar, dalillar keltiradilar va guruhda muhokama olib boradilar. Bu metod ularning tanqidiy fikrlashi, mustaqil mulohaza yuritishi va muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Matn mazmunini chuqur anglashda voqealar ketma-ketligini tiklashga qaratilgan topshiriqlar ham muhim o‘rin tutadi. Bunda o‘quvchilarga matndagi voqealar aralash tartibda taqdim etiladi va ularni mantiqiy izchillik asosida joylashtirish vazifasi beriladi. Ushbu topshiriq orqali o‘quvchilar voqealar o‘rtasidagi vaqt va mazmuniy

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

bog‘liqlikni aniqlaydilar, asosiy va ikkinchi darajali hodisalarni farqlaydilar. Shu bilan birga, matnga mos reja tuzish, asosiy fikrni aniqlash va qisqacha mazmunini bayon etish kabi faoliyatlar ham mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Interaktiv matn tahlilining samaradorligi o‘quvchilarning individual va jamoaviy faoliyatini uyg‘unlashtirish bilan ham belgilanadi. Juftlikda va kichik guruhlarda ishlash jarayonida o‘quvchilar bir-birining fikrini tinglaydilar, o‘z qarashlarini taqqoslaydilar, umumiy xulosaga kelishga harakat qiladilar. Bunday hamkorlik muhiti o‘quvchilarda nafaqat mantiqiy tafakkur, balki muloqot madaniyati, o‘zaro hurmat, fikrni asoslash va boshqalarning nuqtayi nazarini qabul qilish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Ayniqsa, guruhiy muhokamalarda turli fikrlarning yuzaga kelishi o‘quvchilarning masalaga kengroq yondashishiga imkon yaratadi.

Boshlang‘ich sinflarda interaktiv matn tahlilini samarali tashkil etish uchun topshiriqlarning izchilligi va murakkablik darajasiga ham e’tibor qaratish lozim. Dastlab o‘quvchilarga matndagi aniq ma’lumotlarni topish, asosiy qahramonlarni aniqlash va voqealarni qayta hikoya qilish kabi sodda topshiriqlar beriladi. Keyingi bosqichda taqqoslash, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlash, voqealarni izohlash va umumlashtirishga qaratilgan topshiriqlarga o‘tiladi. Yuqori darajadagi topshiriqlarda esa o‘quvchilardan muammoli vaziyatlarga yechim topish, muallif fikriga munosabat bildirish, voqealar rivojini bashorat qilish va mustaqil xulosa chiqarish talab etiladi. Bunday bosqichma-bosqich tashkil etilgan faoliyat o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini izchil rivojlantirish imkonini beradi. Interaktiv matn tahlilining natijadorligini aniqlashda o‘quvchilarning matn mazmunini tushunish darajasi bilan bir qatorda, ularning fikrlash jarayonidagi o‘zgarishlarni ham baholash zarur. Bunda o‘quvchining asosiy fikrni aniqlashi, voqealar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tushuntirishi, o‘xshash va farqli jihatlarni topishi, dalillar asosida xulosa chiqarishi hamda mustaqil yechim taklif eta olishi asosiy mezonlar sifatida qaralishi mumkin. Baholash jarayonida

faqat yakuniy javobga emas, balki o‘quvchining fikrlash yo‘li, mulohazalarining izchilligi va javobini asoslash qobiliyatiga ham e’tibor berish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Umuman olganda, “Interaktiv matn tahlili” boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan samarali pedagogik-metodik yondashuv hisoblanadi. Uning mazmunida matn bilan ishlash, muammoli savollar, interaktiv metodlar, mustaqil izlanish va hamkorlikdagi faoliyat o‘zaro uyg‘unlashadi. Ushbu yondashuvni dars jarayoniga maqsadli va izchil tatbiq etish orqali o‘quvchilarda tahliliy fikrlash, mantiqiy mushohada yuritish, ma’lumotlarni umumlashtirish, mustaqil qaror qabul qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin. Shuning uchun interaktiv matn tahlilini boshlang‘ich ta’lim amaliyotida keng qo‘llash o‘quvchilarning intellektual rivojlanishi va ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Bayoz, 2022. – 304 b.
2. Qalandarova I.H. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2022.
3. Aydarova U., Azizova N. O‘qish savodxonligi. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: Novda Edutainment, 2023.
4. Bekchanova N.B., Rajabova N.E., Karimova K.R. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Urganch: Khwarezm Publication, 2024. – 336 b.
5. Mullis I.V.S., Martin M.O. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. – Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2021.
6. OECD. PISA 2022 Results. – Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Alexander R. A Dialogic Teaching Companion. – London: Routledge, 2020.
Internet manbalari:
8. Urganch davlat pedagogika instituti – Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi elektron kutubxonasi .
9. Tadbirkorlik va pedagogika ilmiy-uslubiy jurnali – Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mantiqiy fikrlashni o‘rgatish metodikasi .